

Studia Pedagogiczne

Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego

Tom 17

**Dyspozycje twórcze i zdolności. Wybrane zagadnienia pedagogiczne
i psychologiczne**

Pod redakcją Ireny Pufal-Struzik, Teresy Gیزی

Akademia Świętokrzyska

Kielce 2008

Spis treści

Wprowadzenie.....	9
Introduction.....	15

Część I

Z ZAGADNIENÍ EDUKACJI ZDOLNYCH

ZDZISŁAW RATAJEK, Teoretyczne podstawy badań nad wzajemnymi relacjami uczeń-nauczyciel w procesach edukacyjnych.....	23
ЛАРИСА МАКСИМОВА МИТИНА, Психологическая технология профессионального расвития учителя.....	39
JIŘI PROKOP, Daltonský plán – možnost pro tvořivé učitele.....	51
WANDA DRÓŻKA, Indywidualny styl pedagogiczny jako przejaw twórczości nauczycieli – na podstawie badań autobiograficznych.....	65
IRENA STAŃCZAK, Aktywizacja poznawcza dziecka w zintegrowanym systemie nauczania.....	79
BARBARA WALASEK-JAROSZ, Media i twórczość.....	89
JUSTYNA DOBROŁOWICZ, Wychowanie kreatywne wobec wybranej oferty kultury popularnej.....	95
JANUSZ SYTNIK-CZETWERTYŃSKI, Metafizyczny wymiar miłości i wyobraźni jako podstawa hipotezy transmisji kulturowej.....	101
MARZENA PEKOWSKA, Twórczość naukowa i działalność popularyzatorska nauczycieli szkół kształcących głuchoniemych w latach 1870-1913. Zarys problematyki.....	107
EWA KULA, Wkład nauczycieli szkół średnich w szerzenie postępu agrotechnicznego w Królestwie Polskim doby międzypowstaniowej.....	115

Część II

PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY TWÓRCZOŚCI I ZDOLNOŚCI

WITOLD DOBROŁOWICZ, Intuicja w procesie decyzyjnym.....	127
GRAŻYNA MENDECKA, Rodzina jako środowisko stymulujące aktywność jednostki....	139
IRENA PUFAL-STRUZIK, Złożoność twórczego Ja osób uzdolnionych.....	145
PAWEŁ BIŁOUS, Zdolność do pracy umysłowej uczniów jako problem psychologiczny i pedagogiczny.....	155

Część III

Z BADAŃ NAD ZDOLNOŚCIAMI I TWÓRCZOŚCIĄ

TERESA GIZA, Kryzys społecznych i edukacyjnych funkcji szkoły w zakresie pracy z uczniami zdolnymi.....	167
AGNIESZKA LASOTA, Przejawy twórczości w zabawie dziecięcej.....	177
ALDONA LITWIŃSKA, Poziom zdolności twórczych sportowców uprawiających różne dyscypliny sportowe.....	187
AGNIESZKA MAZUR, IZABELA CHOJNOWSKA-ĆWIAKAŁA, Funkcjonowanie poznawcze u 15-letniego chłopca z zaburzeniami autystycznymi.....	199
Literatura.....	207

Contents

Wprowadzenie.....	9
Introduction.....	15

Part I

ON ISSUES CONCERNING EDUCATION OF THE GIFTED

ZDZISŁAW RATAJEK, Theoretical foundations of research into mutual relations between schoolchildren and teachers in educational processes.....	23
LARISA M. MITINA, Psychological technology of professional teacher development.....	39
JIŘI PROKOP, The Dalton plan – opportunities for creative teachers.....	51
WANDA DRÓŻKA, The individual pedagogical style as the indication of teachers' creative activity – from autobiographical research.....	65
IRENA STAŃCZAK, Cognitive activation of the child in the integrated system of education.....	79
BARBARA WALASEK-JAROSZ, Media and creation.....	89
JUSTYNA DOBROŁOWICZ, Creative education and popular culture.....	95
JANUSZ SYTNIK-CZETWERTYŃSKI, The metaphysical dimension of love and imagination as the basis of the hypothesis of cultural transmission.....	101
MARZENA PEKOWSKA, Scientific creativity and the popularizing activity of teachers in schools for deaf-mutes in the years 1870-1913. An outline of problems.....	107
EWA KULA, The contribution of secondary school teachers to the propagation of agrotechnical progress in the Kingdom of Poland in the period between the two national risings.....	115

Part II

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF CREATIVITY AND ABILITY

WITOLD DOBROŁOWICZ, Intuition in the decision process.....	127
GRAŻYNA MENDECKA, Family as the environment which stimulates creative activity of the individual.....	139
IRENA PUFAL-STRUZIK, The complexity of creative SELF of gifted persons.....	145
PAWEŁ BIŁOUS, Intellectual ability of schoolchildren as a psychological and pedagogical problem.....	155

Part III

RESEARCH INTO ABILITY AND CREATIVITY

TERESA GIZA, The crisis of social and educational function of within the range of work with gifted schoolchildren.....	167
AGNIESZKA LASOTA, Manifestations of creativity in children's play.....	177
ALDONA LITWIŃSKA, The level creative abilities of sportsmen and sportswomen.....	187
AGNIESZKA MAZUR, IZABELA CHOJNOWSKA-ĆWIAKAŁA, Cognitive functioning in a 15 – year- old boy with autistic disturbances.....	199
References.....	207

WPROWADZENIE

Franz J. Mönks, uznany psycholog zajmujący się problematyką zdolności, wyraził opinię, że wiek XXI ma szansę stać się erą „Ruchu na Rzecz Kształcenia Uczniów Zdolnych” [2004]. W roku 1994 Komitet ds. Kultury i Edukacji Unii Europejskiej przedstawił rekomendacje dla Parlamentu Europejskiego w sprawie edukacji dzieci zdolnych. Aktualne zainteresowanie problematyką zdolności w Europie ukształtowało się na podłożu nowych założeń filozoficznych, według których to dobro rozwojowe jednostek i grup społecznych wymaga, aby identyfikować i wspomagać indywidualne potencjały ludzi.

Argumenty na rzecz rozwijania psychologicznej i pedagogicznej wiedzy o twórczości i zdolnościach ludzi mają swoje źródło w teorii i w praktyce. Istnieją odpowiednie kierunki studiów, przedmioty studiów, podręczniki, liczne publikacje, towarzystwa naukowe, konferencje naukowo-metodyczne czy wreszcie zakłady badawcze. Ta wielość inicjatyw nie może jednak przesłonić zaniedbań [por. Popiek 2002, s. 60].

Prezentowany tu tom 17. „Studiów Pedagogicznych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego” zawiera artykuły poświęcone problemom dotyczącym twórczości i zdolności ludzi. Jest pierwszym, jaki ukazuje się po przekształceniu Akademii Świętokrzyskiej w Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego. Rozpoczyna nowy w naszym środowisku – uniwersytecki – etap w rozwoju wiedzy o zdolnościach. Badania z tego zakresu mają w Kielcach długą tradycję. Zapoczątkowane zostały przez prof. dr. hab. Witolda Dobrołowicza, przez wiele lat kierującego Zakładem Psychologii w Wyższej Szkole Pedagogicznej. Zagadnienia dyspozycji twórczych i zdolności zawsze pojawiały się w programach badawczych i w publikacjach pracowników uczelni. Obecnie podejmują tę problematykę pierwsi doktoranci Wydziału Pedagogicznego i Artystycznego.

Wśród autorów są pracownicy Instytutu Pedagogiki i Psychologii reprezentujący różne dyscypliny naukowe: pedagogikę, psychologię, historię oraz filozofię. Jak sądzimy, zaprezentowane w zbiorze wielostronne spojrzenie na problem przez różnych specjalistów może być interesujące dla Czytelnika. W zbiorze ujęte zostały także prace badaczy z zagranicy, z którymi Instytut współpracuje, oraz zaproszonych osób z innych polskich instytutów i placówek naukowych. Dla niektórych autorów zamieszczonych w tomie tekstów zagadnienia twórczości i zdolności ludzi są głównym problemem ich badań naukowych. Dla pozostałych – stanowią wątek analizowany na marginesie innej dyscypliny, którą zajmują się.

Publikacja obejmuje 18 artykułów, które zostały zamieszczone w 3 częściach.

Część pierwsza tomu: **Z zagadnień edukacji zdolnych** zawiera prace, których autorzy poszukują nowych rozwiązań edukacyjnych, służących w polskiej szkole wychowaniu człowieka kreatywnego, otwartego na zmiany, umiejącego rozwiązywać problemy, wyróżniającego się umiejętnościami twórczego i krytycznego myślenia. Z tekstów w tej części zbioru wynika jednoznacznie, że bez nauczycieli rozumiejących potrzebę wspierania zdolności u dzieci i młodzieży nie jest możliwy do zrealizowania żaden postulat o twórczym wychowaniu i nauczaniu. W pracach przedstawiono ponadto rolę mediów i kontekstu kulturowego w rozwijaniu zdolności uczniów i kształtowaniu postaw twórczych.

Zdzisław Ratajek rozważa zagadnienie kompetencji profesjonalnych nauczycieli w zakresie ich relacji interpersonalnych z uczniami w procesie kształcenia. Na kompetencje te składają się dwie grupy cech – prakseologiczne i psychologiczne. Relacje, o których mowa w artykule, mają wymiar osobotwórczy, wspomagają „potencjał ludzki”. Nauczyciel wnosi w życie ucznia nowe wartości, sprzyjając jego autokreacji. Autor podkreśla, iż o tej autokreacji możemy mówić zarówno w wymiarze rozwoju nauczyciela, jak i rozwoju ucznia.

Larisa M. Mitina – profesor psychologii w Rosyjskiej Akademii Oświaty w Moskwie, gdzie od wielu lat kieruje Zakładem Psychologii Profesjonalnego Rozwoju Osobowości – jest autorką około 200 prac naukowych (w tym 15 monografii) oraz koncepcji profesjonalnego rozwoju nauczyciela, którą tu prezentuje. Autorka wszechstronnie opisuje psychologiczne czynniki, warunki i mechanizmy (dynamikę) rozwoju osobowości nauczyciela, uwzględniając motywacyjne, emocjonalne oraz behawioralne aspekty jej kształtowania się.

Na możliwości wykorzystania modelu kształcenia według planu daltońskiego w twórczej pracy nauczycieli wskazuje **Jiří Prokop** – profesor pedagogiki na Uniwersytecie Karola w Pradze, a zarazem zastępca dyrektora Międzynarodowego Stowarzyszenia Szkół Daltońskich. Współpracuje on z Akademią Świętokrzyską w Kielcach w ramach programu Sokrates-Erazmus. Autor przypomina historię i rozwój planu daltońskiego oraz podstawowe jego zasady opracowane przez Helenę Parkhurst – wolność, współpraca, samodzielność i praca z pensum. Stowarzyszenie Czeskich Daltońskich Szkół funkcjonuje od 1996 roku. Ma swoją siedzibę w Brnie. Tutaj także działa Szkoła Podstawowa Chalabalova, w której pilotażowo realizowane jest nauczanie daltońskie. Wdrożenie elementów planu daltońskiego do pracy szkoły wymaga od nauczycieli wiele inicjatywy, otwartości na zmiany oraz kreatywnego myślenia i działania. W tym upatrywać można warunku sukcesu szkół pilotażowych.

Zagadnienie twórczości nauczycieli **Wanda Dróżka** przedstawia w aspekcie indywidualnego stylu pedagogicznego. Autorka wyróżniła tę kategorię, analizując doświadczenia pedagogiczne w badaniach autobiograficznych nad młodym i średnim pokoleniem nauczycieli, dla których praca w szkole stanowi teren samorealizacji. Indywidualny styl pedagogiczny jest wyrazem indywidualności nauczyciela i pojawia się w kreowaniu swej roli zawodowej. Już samo słowo „styl” – zdaniem W. Dróżki – zawiera informację o próbie kreacji siebie. Rozwijanie indywidualnego stylu pedagogicznego wymaga tych samych warunków, co sprzyjanie aktywności twórczej. Porównując dwa pokolenia nauczycieli, dostrzec można obecnie ograniczenie obszarów aktywności i zaangażowania nauczycieli.

Punktem wyjścia rozważań **Ireny Stańczak** stała się opinia Kazimierza Denka, iż celem kształcenia nie może być wszechstronny, lecz wielostronny rozwój osobowości uczniów. W tym procesie aktywną rolę przyjmują sami uczniowie. W praktyce obserwuje się wiele nieprawidłowości w realizacji celów edukacyjnych założonych w reformie oświatowej z 1999 roku. Wprowadzenie zintegrowanego systemu nauczania stworzyło potencjalnie korzystne warunki dla rozwoju poznawczego dzieci w młodszym wieku szkolnym. Autorka wskazuje na ciekawe propozycje teoretyczne budowy programów dydaktycznych wspierających rozwój.

Inaczej zagadnienie rozwijania zdolności uczniów ujmuje **Barbara Walasek-Jarosz**. Przedmiotem analiz czyni rolę mediów w kształtowaniu postaw twórczych uczniów. Problem rozwija w 4 podstawowych aspektach twórczości: osoby, procesu, środowiska, wytworu. W konkluzji stwierdza, że w wypowiedziach na temat znaczenia mediów w edukacji twórczej jest wiele myślenia życzeniowego i intuicyjnego. W tym zakresie potrzebne są dalsze badania.

Związki kultury popularnej z wychowaniem kreatywnym analizuje **Justyna Dobrołowicz**. Przyjmuje ona, że jednostka kreatywna to taka, która posiada pewne potencjalne dyspozycje do twórczości, której zdolności nie zawsze przejawiają się w obiektywnie twórczych dokonaniach. Kreatywność wiązana jest z samorealizacją. Wydawać by się mogło, że kultura współczesna – poprzez swoją bogatą ofertę – sprzyja kreatywności. Tymczasem kultura popularna redukuje autokreację do konsumpcjonizmu. Główne zadanie dla pedagogów – jakie formułuje autorka – wiąże się z odejściem od zasad reprodukcji kultury na rzecz myślenia krytycznego.

W filozoficznym tekście **Janusza Sytnik-Czetwertyńskiego** czytamy, iż człowiek praktycznie niczego nie tworzy samodzielnie. Odkrywanie umiejętności jest zawsze dziełem grupy, doświadczeniem kolejnych pokoleń, zaś fenomen odkrycia grupowego jest możliwy wyłącznie dzięki transmisji kulturowej. Wyjątkową rolę odgrywają w niej miłość i wyobraźnia. Miłość kształtuje

kategorii wspólnoty i wymaga od osoby ciągłego doskonalenia władz poznawczych, nie jest jednak niemożliwa bez udziału wyobraźni, która jest energią poruszającą naszą intuicję. Miłość wraz z wyobraźnią pomagają rozumieć intencjonalność działań innych ludzi, co stanowi fundament poznania kulturowego.

Tę część zbioru kończą 2 artykuły napisane przez historyków oświaty i wychowania. **Marzena Pękowska** podejmuje problem twórczości naukowej i działalności popularyzatorskiej nauczycieli szkół kształcących głuchoniemych na przełomie XIX i XX wieku. Analizuje wybrane prace nauczycieli polskich z Warszawy i Lwowa, jakie wówczas się ukazały. Te publikacje – zdaniem autorki – przyczyniły się do tworzenia naukowych podstaw pedagogiki specjalnej. Intelktualne i społeczne aspekty roli zawodowej nauczyciela w przeszłości ukazuje **Ewa Kula**. Pisze o nauczycielach, że przejawiali postawę twórczą w pracy, przyczyniając się do upowszechnienia wiedzy i technologii rolniczej w szczególnie trudnych dla Polski czasach historycznych – okresie Królestwa Polskiego doby międzypowstaniowej. Zaprezentowany w artykule dorobek nauczycieli świadczy o rozległości ich zainteresowań naukowych.

Część druga tomu: *Psychologiczne aspekty twórczości i zdolności* zawiera prace o charakterze teoretycznym, które dotyczą twórczego procesu, a w nim roli intuicji, stymulacji twórczej aktywności w środowisku rodzinnym, problemów osobowości zdolnych i twórczych jednostek oraz zdolności do pracy umysłowej.

Zagadnienia intuicji i procesu decyzyjnego dotychczas w małym stopniu były przedmiotem badania w naukach psychologiczno-pedagogicznych, dlatego też bardzo aktualny jest artykuł **Witolda Dobrołowicza**, adresowany przede wszystkim do psychologów i pedagogów. Przesłaniem autora jest teza, że dla potrzeb analizy procesów twórczych przydatna jest decyzja intuicyjna, bo w każdym celowym zachowaniu człowieka, a szczególnie w rozwiązywaniu nowych i trudnych problemów (wymagających twórczych rozwiązań) konieczne jest podejmowanie decyzji. Odwołując się do licznych przykładów, uzasadnia on znaczenie zgłębienia tajników procesu decyzyjnego dla postępów w badaniu twórczości.

Rolę środowiska rodzinnego w twórczości traktowanej jako fenomen, wynikający z interakcji podmiotowych cech twórcy z zewnętrznymi, społecznymi warunkami jego funkcjonowania, przedstawia **Grażyna Mendecka**. Autorka podkreśla, że członkowie rodziny, którzy dostarczają jednostce wielu doświadczeń o znaczącej roli w stymulowaniu jej twórczej aktywności (poczucie wolności, tożsamości, integracji wewnętrznej, samorealizacji i autonomii) współdecydują o tym, czy jednostka poczuje się podmiotem kreacji.

Irena Pufal-Struzik analizuje skomplikowane twórcze JA uzdolnionych osób, które – mimo bogatej i wszechstronnej osobowości – często przeżywają trudności w sferze emocjonalnej i w życiu społecznym. Autorka wskazuje przyczyny problemów rozwojowych, kosztów emocjonalnych, jakie dotyczą zdolnej młodzieży próbującej pogodzić proces kształtowania własnej tożsamości z rozwojem potencjału intelektualnego (silna i długotrwała intelektualna i emocjonalna frustracja, blokowanie rozwoju twórczego i niezależnego „ja”). Autorka przypomina, że dla zrozumienia wskazanych problemów osobowości zdolnych i twórczych jednostek niezbędne jest potraktowanie jej jako mnogości często przeciwstawnych cech. Wprawdzie kreatywne jednostki posiadają szczególną zdolność integrowania w swojej osobowości szerokiego spektrum ludzkich właściwości psychicznych, to jednak zintensyfikowane dążenie do tożsamości, autonomii, intymności i do osobistego sukcesu może wzmocnić u uzdolnionych poczucie odstawania od grupy rówieśniczej a nawet alienacji.

Artykuł **Pawła Biłousa** traktuje o zdolności do pracy umysłowej jako – jego zdaniem – najważniejszej ze zdolności ogólnych człowieka. W pracy zdefiniowano pojęcie zdolności do pracy umysłowej, określono jego strukturę psychologiczną, dynamikę oraz sposoby i narzędzia diagnozowania. Pokazano praktyczne znaczenie zdolności do pracy umysłowej dla efektywności poznawczego funkcjonowania człowieka na różnych etapach rozwoju.

W części trzeciej tomu: *Z badań nad zdolnościami i twórczością* zamieszczono artykuły, których autorzy powołują się na wyniki własnych badań empirycznych. Ich tematyka dotyczy odległych od siebie zagadnień: dysfunkcjonalności szkoły, zabawy dziecięcej, aktywności twórczej sportowców oraz zaburzeń autystycznych i świadczy zarazem o tym, jak szeroka jest dziedzina poznania fenomenu zdolności i twórczości człowieka.

Problemy edukacji uczniów zdolnych w warunkach typowej szkoły podejmuje **Teresa Giza**. Do licznych krytycznych uwag, jakie odnoszone są do szkół, autorka dodaje następne – obszar pracy z uczniami zdolnymi jest dziedziną dużych zaniedbań i zaniechań. Z badań własnych, które są w artykule przytoczone, wynika, że szkoły pogłębiają różnicowanie społeczne poprzez procesy selekcji uczniów zdolnych, wyłaniając do elit dzieci z rodzin o wysokim statusie społecznym.

Wyniki badań, które zawiera praca **Agnieszki Lasoty**, pokazują, że dziecięca zabawa może być stymulatorem twórczego myślenia i zapowiedzią twórczości w późniejszym okresie. Na podstawie własnych badań autorka udowadnia, iż zabawy symboliczne dzieci w wieku 2,5 lat mogą już mieć charakter twórczy, ponieważ dzieci potrafią używać w tego typu zabawie wielu przedmiotów zastępczych, co wymaga od nich wykorzystywania twórczej wyobraźni.

O zdolnościach twórczych sportowców, którzy z pasją oddają się tej formie aktywności i która nadaje sens ich życiu, pisze **Aldona Litwińska**. Zaprezentowane w pracy wyniki badań tej autorki pokazują, iż odmienne dyscypliny sportowe (wspinaczka wysokogórska, spadochroniarstwo i lekkoatletyka) w różnym stopniu sprzyjają aktywności twórczej i prezentacji postaw twórczych. Analizowane dyscypliny należą do sportów indywidualnych, różnią się jednak między sobą pod względem cech, które – jej zdaniem – mogą mieć wpływ na poziom twórczości osób je uprawiających.

Specyfikę funkcjonowania poznawczego chłopca z zaburzeniami autystycznymi prezentują w artykule **Agnieszka Mazur** i **Izabela Chojnowska-Ćwiakała**. Zwykle u osób z autyzmem, w związku z deficytem teorii umysłu, występują zaburzenia w zakresie tworzenia i posługiwania się umysłową koncepcją, która umożliwiałaby odczytywanie stanów umysłu innych osób oraz przewidywanie na ich podstawie zachowania. Osoby autystyczne mają poważnie upośledzoną zdolność do rozumienia stanów psychicznych, takich jak przekonania i myślenie, oraz rozpoznawania ich wpływu na zachowanie. W pracy znajdujemy przykłady oryginalnych sformułowań językowych chłopca, a także typową w zaburzeniach autystycznych umiejętność wybiórczej koncentracji uwagi na pojedynczych aspektach sytuacji bodźcowej, co w odniesieniu do teorii umysłu, zgodnie z koncepcją Frith [1989], można interpretować w kategoriach deficytu poznawczego, polegającego na niezdolności znajdowania kontekstu łączącego oderwane informacje.

Publikacja jest skierowana do kręgu specjalistów z zakresu pedagogiki oraz psychologii twórczości i zdolności. Drugą grupą odbiorców są studenci. Rekomendujemy książkę dla potrzeb studiowania przedmiotów z grupy nauk społecznych na różnych kierunkach studiów. Chcemy skierować uwagę studentów oraz praktyków nauczycieli i wychowawców na rozwijanie w sobie i u podopiecznych zdolności oraz twórczych postaw potrzebnych w rozwiązywaniu różnorodnych problemów, z jakimi styka się człowiek w życiu. W realizacji tego zadania niezbędna jest pełna świadomość osób i instytucji odpowiedzialnych za politykę oświatową o roli jednostek twórczych we współczesnym społeczeństwie. Pracę adresujemy także do szerokiego grona odbiorców, których łączy dążenie do twórczego spojrzenia na siebie i na świat.

Jako redaktorzy tego tomu wyrażamy przekonanie, że dzięki prezentowanym tu pracom rozwijana jest teoretyczna wiedza psychologiczna i pedagogiczna o zdolnościach ludzi. Pragniemy serdecznie podziękować autorom tekstów za zainteresowanie naszym projektem i życzliwą współpracę. Szczególne podziękowania składamy prof. dr. hab. Janowi Łaszczukowi z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie za przygotowanie recenzji prezentowanej książki.

Irena Pufal-Struzik, Teresa Giza

INTRODUCTION

Franz J. Mönks, a renowned psychologist specialising in the field of abilities, stated that the 21st century has a chance to become the era of “The Movement in Support of Educating Gifted Students” [2004]. In 1994, the European Union Education and Culture Committee gave a recommendation for the European Parliament concerning gifted children. The present interest in the issues of ability in Europe has been formed on the basis of new philosophical concepts, and according to them the good development of individuals and social groups requires identification and support of individual human potentials.

The arguments for the development of psychological and pedagogical knowledge concerning creativity and ability have their origins in theory and practice. There are appropriate fields of study, courses, textbooks, numerous publications, learned societies and research institutes. However, this great volume of initiatives cannot overshadow certain negligences [cf. Popek 2002, p. 60].

The present Volume 17 of “Pedagogical Studies of the Jan Kochanowski University of Humanities and Sciences” includes articles devoted to human creativity and ability. It is the first issue after the transformation of the Świętokrzyska Academy into the Jan Kochanowski University of Humanities and Sciences. It opens a new, university stage of the research into the knowledge of abilities in our community. Research within this field has a long tradition in Kielce. It has been initiated by Professor Witold Dobrołowicz, who was in charge of the Psychology Department for many years in the Higher School of Pedagogy. The problems of creative skills and abilities have always appeared in research programmes and publications of the researchers of our University. At present these problems are also investigated by the first doctoral students of the Faculty of Pedagogy and Arts.

Among the authors of the present volume are research workers of the Institute of Pedagogy and Psychology, who represent various scholarly disciplines: pedagogy, psychology, history and philosophy. We consider that multifaceted analysis provided by different specialists may be interesting for the reader. In this collection, there are also papers of foreign researchers who co-operate with the Institute, as well as papers of authors from other institutes in Poland. For some of the authors, the issue of creativity and ability is the main area of their research. For the rest, this issue is marginal to their main research.

The publication is divided into 3 parts and includes 18 papers.

The first part, titled *On issues concerning education of the gifted*, includes works, whose authors seek new educational solutions in Polish schools supporting the development of a creative person, open to changes, able to solve changes, characterised by creative and critical thinking. The papers show that without teachers who thoroughly understand the need for supporting abilities in children and adolescents, no postulate concerning creative upbringing and education is feasible. Moreover, the papers present the role of the media and the cultural context needed for developing students' abilities and creative attitudes.

Zdzisław Ratajek discusses the issues of professional competence of teachers within the scope of interpersonal relations with students in the process of education. The competence comprises two types of features – praxeological and psychological. The relations referred to in the article have a personality-creating dimension and enhance ‘human potential’. Teachers introduce new values in students' lives in order to facilitate self creation. The author stresses that one can consider self creation from the point of view of the development of a teacher and student as well.

Larisa M. Mitina, professor of psychology in the Russian Academy of Education in Moscow, where she has long been Head of the Department of Psychology of Professional Development of Personality and the author of 200 scholarly works (15 monographs) and the concept of professional development of a teacher, presented in this publication. The author provides a thorough description of psychological factors, conditions and mechanisms (dynamics) of teacher development, taking into consideration its motivational and behavioural aspects.

Jiří Prokop, professor of pedagogy at Charles University in Prague, points out the possibilities of using the Dalton model of teaching in creative work of teachers. He is also Deputy Director of the International Association of Dalton Schools and co-operates with the Jan Kochanowski University within the framework of Socrates- Erasmus programme. He outlines the history and Dalton

development plan along with the basic principles worked out by Helen Parkhurst – freedom, cooperation, independence and individual work. The Czech Association of Dalton Schools was established in 1996 and has its headquarters in Brno, where the Chalabalova Primary School is situated. A pilot plan of Dalton teaching is being realised there. Implementing the elements of the Dalton plan requires a lot of initiative from teachers, openness to changes and creative thinking and acting, which seems to be the success of such pilot schools.

The issue concerning teachers' creativity in the aspect of individual pedagogical style is presented by **Wanda Dróźka**. The author distinguishes this category, having analysed pedagogical experience in the autobiographical research of young and middle-aged teachers for whom schools are the area of self-realisation. The individual pedagogical style is the representation of a teacher's individuality and is manifested in creating the professional role. According to W. Dróźka, even the word 'style' includes information concerning attempts of self creation. Developing the individual pedagogical style requires the same conditions which are needed for creative activity. However, comparing the two generations of teachers one may now notice limitation of the involvement of teachers.

The point of departure for **Irena Stańczak** was the opinion of Kazimierz Denka, who stated that the aim of education may not be a comprehensive but rather a multifaceted development of a student's personality. In the process, students themselves take over an active role. In practice, one may observe many irregularities in realizing educational goals set in the Education Reform in 1999. Implementation of the integrated system of education created potentially advantageous conditions for the cognitive development of younger children. The author points out interesting theoretical proposals for building didactic programmes which support development.

Barbara Walasek-Jarosz treats differently the concept of developing students' abilities. The subject of analysis is the role of the media in shaping the creative attitude of students. The issue is developed in 4 basic aspects of creativity: person, process, environment and product. In conclusion, it is stated that in comments on creative education, there is a lot of wishful and intuitive thinking. However, this issue needs further research.

The relationships between pop culture and creative education are analysed by **Justyna Dobrołowicz**. She assumes that a creative individual is characterised by certain, potential predisposition to creativity; however, these abilities are not always represented in objectively creative activities. Creativity is connected with self realisation. It seems that contemporary culture, due to its wide offer, favours creativity. However, pop culture limits self realisation to consumerism. According to the author, the main goal for teachers is connected with abandoning the principles of reproduction of culture for the sake of critical thinking.

In the philosophical text of **Janusz Sytnik-Czetwertyński** one may read that a man does not create anything by himself. Discovering abilities is always connected with group creation, experience of successive generations and the phenomenon of group discovery is possible only thanks to cultural transmission. Love and imagination play a unique role. Love creates categories of community and requires from a person constant mastering of cognitive powers, and it is not possible without the help of imagination which is the energy that triggers our intuition. Love, along with imagination, helps to understand intentionality of other people's activities, which constitutes the foundation of cultural cognition.

At the end of this volume, there are two articles written by historians of education and upbringing.

Marzena Pękowska analyses the problem of scientific creativity and popularization activity of teachers who educated deaf-mute persons at the turn of the 19th century. She analyses chosen works of teachers from Warsaw and Lvov of that time. Those publications, according to the author, gave foundation for creating scientific approach to special education.

Intellectual and social aspects of professional role of a teacher in the past are presented by **Ewa Kula**. She writes about teachers who showed creative approach in their work, contributing to popularising knowledge and agricultural technologies in times which were especially difficult for Poland – the Kingdom of Poland in the era between uprisings. The achievements of teachers, presented in the article prove that their interests were varied and quite extensive.

The second part of the volume *Psychological aspects of creativity and abilities* includes works of theoretical character, concerning creative process and the role of intuition, stimulation of

creative activity in family environment, personality problems of gifted individuals and capability of mental work.

The issue of intuition and decision-making process have not been extensively studied so far, thus, the article of **Witold Dobrołowicz** addressed to psychologists and teacher is up-to-date.

The author states that intuitive decision is needed for a creative process, as in every intentional activity of a man, and especially in solving new and difficult problems, which requiring creative solutions, a decision-making process is essential. Numerous examples justify the meaning of exploring the secrets of the decision-making process in creativity research.

The role of family environment in creativity treated as a phenomenon arising from the interaction of the subjective features of creators with external, social conditions of their functioning is presented by **Grażyna Mendecka**. The author stresses that family members who are the source of meaningful experience of stimulating creative activity (a sense of freedom, identity, internal integration, self realisation and autonomy) may decide whether the individual perceives himself/herself as the subject of creation.

Irena Pufal-Struzik analyses complicated, creative SELF of gifted persons who, in spite of rich and versatile personality, frequently experience difficulties in emotional sphere and in social life. The author points out the reasons of developmental problems, emotional costs, concerning teenagers who try to combine the process of shaping their own personality with the development of intellectual potential (strong and long-term intellectual and emotional frustration, blocking of creative development and independent SELF). The author stresses that in order to understand personality problems of gifted and creative persons, it is indispensable to treat their features as multiple and opposing. In spite of the fact that creative individuals have a special gift of integration of a wide range of human psychological properties in their personalities, the intensified aspiration for self-identity, autonomy, intimacy and personal success may increase in the gifted individuals the sense of withdrawal from the group of peers or even cause alienation.

In his article, **Paweł Biłous** describes the ability for mental work and treats it as one of the most important, general human abilities. He defines the notion of mental work, its psychological structure, dynamics and the ways of its diagnosing. The practical meaning of ability for mental work and its efficiency in cognitive human functioning at different stages of development are presented.

In the third part of the volume: **Research into abilities and creativity**, there are articles, whose authors use their own empirical research. Their subjects are varied as the issues described are not closely connected: malfunctioning of school, children's play, creative activity of sportsmen, autistic disorders. Their variability proves how vast the phenomenon of human creativity and ability is.

The problems of educating gifted students within the framework of ordinary school is described by **Teresa Giza**. Numerous critical remarks on schools are added to the existing ones – the area of work with gifted children is widely neglected. The author's own research shows that schools deepen the social differences through selective processes of gifted students, absorbing to elites children whose families enjoy a high social status.

The results of the research of **Agnieszka Lasota** shows that children's play may stimulate creative thinking and be the stimulant of creativity in a later stage. On the basis of her own research, the author proves that symbolic games of children aged 2.5 years may be of creative character as those children are capable of using in a game substitutes of various objects, which requires using creative imagination.

Aldona Litwińska describes creative abilities of sportsmen and sportswomen who passionately seek the activities which give sense to their lives. The results of the research presented by the author show that different sport disciplines (mountain climbing, parachuting, athletics) variably influence creative activity and presentation of creative attitudes. The analysed sport disciplines are individual, however, they vary in features that can have a great influence on the creative level of people who practise them.

The specificity of cognitive functioning of an autistic boy is presented in the article of **Agnieszka Mazur** and **Izabela Chojnowska-Ćwiakała**. Due to theory of mental deficits in autistic people, there are usually disorders connected with creativity and using mental concepts which would allow interpreting states of mind of other people and anticipate their behaviour. Autistic people have a seriously impaired ability of recognising mental states, such as beliefs and thinking, as well as recognising their influence on behaviour. In the article one can find original phrases of the boy, and

typical autistic concentration on single aspects of stimulus situations, which in relation to the theory of the mind, according to Frith [1989], may be interpreted in categories of cognitive deficit, which is characterised by inability of finding context for combining separated information.

This publication is addressed to the group of specialists of pedagogy and psychology of creativity and ability. The second group of readers are students. We recommend this publication for the needs of studying subjects within the group of social sciences in various fields of study. We would like to draw the attention of students, practicing teachers and educators to developing in themselves and in those under their care abilities and creative attitudes needed for solving various problems which people encounter in life. In the realisation of this task a thorough awareness of people and institutions responsible for educational policy about the role of individuals in contemporary society is necessary. This volume is also addressed to a wider group of readers who are united by the aspiration for creative perception of themselves and the world.

As the editors of this publication, we are deeply convinced that thanks to studies and articles presented here, the psychological and pedagogical knowledge of human abilities will be developed. We would like to thank all the authors of the texts for their interest in our project and kind co-operation. We would like to express our gratitude to Prof. Jan Łaszczyk of The Maria Grzegorzewska Special Pedagogy University in Warsaw for preparing the review of this book.

*Irena Pufal-Struzik
Teresa Giza*